

‘KAPITALISME EN DEMOCRATIE ZIJN NIET TE VERZOENEN’

In 1994 vertrok Caroline de Gruyter uit Nederland. Als correspondentie voor de krant *NRC Handelsblad* hield ze de afgelopen twintig jaar halt in het Midden-Oosten, Brussel, Zwitserland, opnieuw Brussel en – sinds 2013 – Wenen. Een paar jaar geleden vroegen haar collega's bij *NRC*, toen ze op bezoek was in Nederland, om bij wijze van experiment een inburgeringstest in te vullen. De Gruyter stelde vast dat ze een behoorlijk eind was afgedreven van haar moederland. Ze lacht. 'Ik ben toen hartstikke gezakt.' In Amsterdam voelt ze zich tegenwoordig een 'goed geïnformeerde toerist'. 'Af en toe is de vervreemding echt groot. Dan denk ik: waarom dóén ze dat toch?'

Zo is het maar net, zegt De Gruyter bij een koffie op het Leidseplein in Amsterdam. Een samenleving meandert voort, ook al is het niet altijd in de richting die haar lief is. 'Mijn kinderen hebben nooit in Nederland gewoond, hun moedertaal is Frans, maar ik spreek wel Nederlands met hen. "Fantastisch", zeggen mensen mij hier steeds als ze dat horen. "Je gaat hen toch in Nederland laten studeren?" Even later sta ik dan in de Hema achter een Turkse vrouw in typisch Nederlandse outfit, in van die leggings met een rokje erover. (lacht) Helemaal geïntegreerd. Wel, als die dame dan iets in het Turks zegt tegen haar zoonnetje, hoor je voor en achter je: "Zie je wel, dat is er weer zo

Ze ziet het gewoon niet meer: hoe de wensen van de kiezer nog te rijmen vallen met de wetten van de globalisering. Caroline de Gruyter schreef een boek over Zwitserland, maar eigenlijk gaat het over Europa, de crisis en de democratie. De Nederlandse journaliste is niet optimistisch. 'Als de boel opnieuw ontploft – en dat is onvermijdelijk – zal de schade veel groter zijn dan in 2008.'

Ruud Goossens, foto's Jimmy Kets

Een paar jaar geleden vroegen haar collega's bij *NRC Handelsblad* De Gruyter om een inburgeringstest in te vullen. 'Ik ben toen hartstikke gezakt.'

één”. Begrijp: iemand die zich niet wil integreren. Waarom mag ik dan in het buitenland wel Nederlands praten met mijn kinderen? Wat voor een land zijn wij geworden?’

De Gruyter schrijft voor *NRC* elk weekend een uitstekende column over Europese politiek. Tussen 2008 en 2013 volgde ze, als EU-correspondent in Brussel, elke etappe in de economische crisis die over het continent trok. Toch keert ze voor haar nieuwste boek over Europa, *Zwitserlevens*, terug naar haar standplaats vóór 2008. Toen woonde ze in Crans, een dorpje aan de rand van het Meer van Genève.

‘Mensen vragen mij weleens: waarom schrijf je nou *goddomme* een boek over Zwitserland? Wel, omdat ik in die Zwitserse jaren dingen zag gebeuren die zich later in de rest van Europa hebben herhaald. Ze hebben hun deuren wagenwijd opengezet voor de globalisering. Ze trokken de hoogst opgeleide migranten aan, ze hadden de grootste banken ter wereld, de belangrijkste internationale organisaties. Maar zo zijn ze ook als eersten tegen de muur geknald. In 2007 had je er, met de problemen bij UBS, al een bankencrisis. Extreemrechts scoorde er uitstekend. De Europese Unie lag er constant onder vuur. Je hoorde de democratie kraken in Zwitserland. Klinkt allemaal erg bekend, niet?’

Ik deed Zwitserland altijd af als de saaieste plek ter wereld. Maar blijktbaar is het een avant-gardeland?

‘Ze hebben daar heel snel voor de vlucht vooruit gekozen, ja. De Zwitsers wilden koste wat het kost een winnaar van de globalisering worden. Maar tegelijk wilden ze bij geen enkele club horen – niet bij de Europese Unie, niet bij de Navo, pas heel laat bij de Verenigde Naties. Ze moesten het dus helemaal op eigen kracht doen en gingen daarom heel ver. De Zwitsers sloten het ene vrijhandelsakkoord na het andere af. Ze probeerden zich steeds aantrekkelijker te maken voor buitenlandse bedrijven. Voor de belastingtarieven voor vermogende buitenlanders en multinationals was er slechts één credo: lager, lager, lager.’

Zelfs tussen de kantons bestaat er belastingconcurrentie. Dat gaat erg ver. ‘Ze concurreren mekaar helemaal kapot. In tegenstelling tot Oostenrijk, waar je een stevig sociaal vangnet hebt, is het in Zwitserland ieder voor zich. Als mensen ontslagen worden, krijgen ze twee of drie maanden een

uitkering en moeten ze het vervolgens zelf uitzoeken.’

‘Het interessante is dat de Zwitsers, hoewel ze dus nergens bij horen, toch niet meer alleen kunnen beslissen. Je kunt gewoon geen eiland meer zijn in deze geglobaliseerde wereld. Hun arbeidswetgeving moeten ze afstemmen op wat er in de rest van de Europese Unie wordt beslist. Hetzelfde geldt voor hun transportmaatregelen en voor tal van andere dingen. Wie zoals zij toegang wil hebben tot de Europese gemeenschappelijke markt, kan niet komen aanzetten met aparte nationale regels.’

‘Het is precies dat wat de Grieken nu ook meemaken. In januari hebben ze voor een ander beleid gekozen, om nu vast te stellen dat dat gewoon niet meer mogelijk is. Dat wisten de Zwitsers jaren geleden al, hoewel ze geen lid zijn van de Europese Unie.’

‘De Zwitsers horen nergens bij, en toch kunnen ze niet meer alleen beslissen. Europese wetten nemen ze met een vertraging van twee à drie jaar toch over’

EXTREEMRECHTSE BUREN
Waarom kozen ze er dan niet voor om alsnog toe te treden tot de Europese Unie? Dan hadden ze op zijn minst mee kunnen wegen op de beslissingen waar ze achteraf toch niet onderuit konden. ‘Omdat neutraliteit er een nationale obsessie is. De Zwitsers putten er natuurlijk ook een aantal voordelen uit. Ze pendelen heen en weer tussen de Verenigde Staten en Iran. Ze kunnen in tal van conflicten als bemiddelaar

optreden, omdat ze niet echt tot het Westen behoren, maar ook niet tot de rest van de wereld. Ze huisvesten de Verenigde Naties, de Fifa en tal van andere internationale organisaties. Zelfs de grootste paria’s kunnen naar Zwitserland komen zonder te worden gearresteerd. Daar verdienen ze goed geld aan. Ze hebben een businessmodel gebouwd op hun neutraliteit. Ze moeten net zoals wij allemaal competitief zijn, en dus zetten ze alles in op dienstverlening. Ze mikken op het topsegment: bankiers, diplomaten, dokters.’

Woonde u daar graag?

‘Het was een fijne tijd, ja. Maar ik was ook niet ongelukkig toen het voorbij was. Na vier jaar begon ik op een rauwigheid te botsen die je niet meteen opmerkt, omdat ze in Zwitserland is toegedekt met een dikke laag geld. Ik kwam erachter dat de meeste mensen in mijn dorp eigenlijk tegen ons nieuwkomers stemden. Extreemrechts was de grootste partij in Crans en de meeste omliggende dorpen. Als ik in de winkel stond, dacht ik: zou hij ook... Op de duur begon ik dat vervelend te vinden. Die dubbelzinnigheid ook: ze gingen hun eten halen over de grens in Frankrijk, omdat het daar goedkoper was, maar tegelijk wilden ze zeker niet bij de Europese Unie horen. Dat land leeft van migratie, maar ze wilden geen minaretten. Ik heb er veel interessante mensen leren kennen, maar het was ook een steriele omgeving.’

Helemaal anders dan Brussel?

‘Ik was zó blij toen ik er in 2008 kon terugkeren. Brussel is ook rauw, maar op een veel directere manier, zonder het geld van dat keurige, aangeharkte landje.’

Waarom stemden de Zwitsers op extreemrechts?

‘Het is zeker niet alleen racisme. Volgens mij beseften de Zwitsers dat ze hun ziel verkocht hadden. Elke keer weer spraken ze zich in referenda uit tegen het bankgeheim. Maar uiteindelijk moest dat, onder druk van de Amerikanen, wel op de schop. Elke keer weer stemden ze tegen lidmaatschap van de Europese Unie. Maar ze beseffen ondertussen wel dat dat helemaal niets uithaalt. De Zwitserse politiek neemt Europese wetten met een vertraging van twee tot drie jaar toch over. Dan zeggen de mensen natuurlijk: “Maar daar hadden wij toch tegen gestemd?”’

‘De Europese Unie is langs de achterdeur binnengeslopen. Op die manier kregen nogal

‘Opkomst van extreemrechts, bankencrisis, aversie tegen de EU: in mijn Zwitserse jaren heb ik dingen zien gebeuren die zich later in de rest van Europa hebben herhaald.’

wat Zwitsers het gevoel dat ze hun onafhankelijkheid waren kwijtgespeeld. En wie symboliseerde dat verlies? Al die expats rond het Meer van Genève. Aan hen hadden de Zwitsers goed verdiend, maar ze hadden ook gemaakt dat ze hun eigen gemeenschap niet meer herkenden.’

Waarom niet?

‘Een burgemeester van een buurdorp vertelde mij dat zijn inwoners zich vroeger voor stemmingen in de gemeente verzamelden in het dorps huis. Dat soort vergaderingen kon dagen duren. Mensen probeerden mekaar niet alleen te overtuigen, ze namen ook worst en wijn mee, ze pasten op elkaars kinderen. Die politieke bijeenkomsten creëerden sociale samenhang. Die traditie is door de komst van de expats teloorgegaan. Als ze al mochten stemmen, dan deden die dat per computer. Zulke evoluties werden diep betreurd.’

‘Het deed me terugdenken aan wat ik meer dan tien jaar geleden in een aantal rijke gemeentes rond Antwerpen had zien gebeuren. Het Vlaams Blok scoorde daar op een bepaald moment erg goed. Veel beter dan in een aantal arme wijken in de binnenstad. Ik heb me daar, als correspondent in België, toen lang in verdiept. En volgens mij was dat fenomeen op dezelfde manier te verklaren als in Zwitserland: de angst om dingen kwijt te spelen.’

‘Als de Polen aan hun pensioenstelsel willen sleutelen, moeten ze eerst vragen wat Pimco, het grootste obligatiehuis ter wereld, ervan vindt’

BALORIGE DEMOCRATEN
Is dat wat ook elders in Europa speelt? Verklaart die angst de opkomst van eurosceptische partijen?

‘Dat denk ik wel. Wij hebben het met zijn allen al heel lang heel erg goed. Niemand wil dat het feestje plots voorbij blijkt te zijn. Volgens mij steunen heel veel Noord-Europaanen stiekem de strijd die de Grieken nu aangaan: laat Syriza maar revolutie voeren.’
Geef u ze veel kans?
‘Nee. Syriza heeft een consistent economisch

programma. Ze willen af van de trojka, ze hebben genoeg van de privatiseringen en de liberalisering. Ze zeggen: dat beleid heeft niet gewerkt. Daar hebben ze voor een belangrijk deel gelijk in. Als ik in Griekenland zou wonen en ik was alles kwijtgeraakt, stemde ik misschien ook wel op Tsipras. Maar wat zie je? Dat een land helemaal niet meer soeverein kan beslissen om zijn beleid bij te sturen. Als de Polen aan hun pensioenstelsel willen sleutelen, moeten ze eerst vragen wat Pimco, het grootste obligatiehuis ter wereld, ervan vindt. Ze willen vermijden dat ze een downgrade krijgen, want dan rennen beleggers hun land uit en zit de hele eurozone met een probleem.’

‘Je kunt de prachtigste, rechtvaardigste samenlevingsmodellen uittekenen, maar er is gewoon geen speelruimte meer.’

Wat te doen?

‘Eigenlijk speelt er zich een strijd af tussen de globalisering en de democratie. Alleen: als ik het zo voorstel, lijkt het alsof we voor een van beide zouden kunnen kiezen. En dat is niet het geval.’

Uw boek eindigt verschrikkelijk pessimistisch. U vergelijkt deze periode met de nadagen van het communisme. ‘In West-Europa hebben we lang gedacht dat het kapitalisme, de verzorgingsstaat en de democratie met mekaar te verzoenen zijn. Ik ben bang dat dat te optimistisch was. Ze zijn

‘Ik was zó blij toen ik in 2008 kon terugkeren naar Brussel’, zegt De Gruyter. ‘Brussel is ook rauw, maar op een veel directere manier.’

niet meer te verzoenen. Eigenlijk heeft ons systeem maar een jaar of twintig goed gefunctioneerd, in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Omdat er toen zoveel dood en verderf waren geweest, omdat iedereen murw was, zeiden de werkgevers: “Oké, we sluiten een akkoord met de werknemers”. Maar na twintig jaar hebben ze die deal opgeblazen. Ze wilden niet dat hun winst verder werd afgeroomd voor de sociale zekerheid, voor vakantieregelingen, voor sociale vrede.’

‘Vervolgens is de staat beginnen te lenen, om de welvaart op niveau te houden. Regeringen waren als de dood voor nieuwe onrust. Daarvoor moesten de financiële markten geliberaliseerd worden. Maar aan het begin van de jaren 80 zaten de overheden daardoor tot over hun oren in de schulden. Toen is men gaan privatiseren en overheids-uitgaven gaan beperken. Ook zijn regeringen nóg verder gaan liberaliseren, zodat burgers zélf steeds makkelijker aan kredieten konden raken. Wel, dat systeem is ontploft in 2008.’

‘De overheid heeft de banken toen gered, omdat de Europese economie anders ten onder was gegaan. Maar eigenlijk had dat niet mogen gebeuren. Het gevolg is immers dat de staten opnieuw vol schulden zitten. De remedie is bekend: een nieuw rondje liberaliseren en privatiseren. Een kaalslag.’ **Eigenlijk hebben we ons, om de Duitse socioloog Wolfgang Streeck te citeren, nog maar eens ‘tijd gekocht’?** ‘Precies. En als de boel nu opnieuw ontploft, zal de schade véél groter zijn dan in 2008. Deze keer zullen de staten niet meer tussenbeide kunnen komen. De klap die we met zijn allen krijgen, zal veel harder aankomen. En dat is niet de schuld van de spijzieke Grieken, zoals men het in het noorden van Europa graag voorstelt. Wij hebben allemaal boven onze stand geleefd.’

‘Het probleem is: als we het schip nu nog op koers willen houden, moeten we onze democratie geweld aandoen. Daarom lopen de onderhandelingen over Griekenland zo moeilijk. Syriza beseft dat het uit de eurozone

zou moeten stappen om écht een ander beleid te voeren. Maar dat wil het niet. Terecht: dan weet je niet waar je eindigt in zo’n woelige regio. En dus moet het één voor één zijn verkiezingsbeloftes inslikken.’

(*met nadruk*) ‘Dit moet, net zoals in Zwitserland, tot een democratische backlash leiden. De Zwitsers hebben onlangs voor immigratiequota gestemd, terwijl ze donders goed weten dat dat een ramp is voor hun banken en ziekenhuizen. Kan hen allemaal niet schelen. Het is een alarmsignaal. Ze willen gehoord worden.’

EIGEN SCHULD, DIKKE BULT
Europa en het IMF zetten Syriza onder grote druk. Kan de Griekse democratie hen gestolen worden?

‘Nee, dat geloof ik niet. De meeste mensen die nu met Alexis Tsipras onderhandelen, zijn zelf democratisch verkozen. Jeroen Dijsselbloem, de voorzitter van de eurogroep, is jarenlang parlementslid geweest in Nederland. Hij ziet heus wel dat er iets aan de hand is in Griekenland. Hij weet dat de laatste verkiezingsuitslag niet zomaar van tafel kan worden geveegd. Alleen wordt het steeds moeilijker. Op haast wanhopige wijze probeert men mekaar te vinden, maar het lukt niet.’

Omdat u er zelf over begon en omdat u hem kent: is zo’n Dijsselbloem eigenlijk nog een sociaaldemocraat?

‘Hij maakt zich grote zorgen over wat er in Griekenland gebeurt. Maar hij is natuurlijk een stuk minder socialistisch dan de sociaaldemocraten in het zuiden van Europa. Jean-Claude Juncker heeft eens tegen Dijsselbloem gezegd: van ons beiden ben ik de échte socialist. Ik denk dat Juncker, hoewel hij tot de Europese Volkspartij behoort, gelijk had.’

‘Je mag natuurlijk niet vergeten dat Dijsselbloem alle eurolanden moet vertegenwoordigen. Hij moet verklaringen afleggen die stroken met de mededelingen die na de vergadering worden opgesteld. (*lacht*) Dat zijn meestal nogal afgemeten, Duitse berichten: besparen, besparen, besparen. Problematisch, want je ziet overal in Europa dat die aanpak niet heeft gewerkt. En toch gaat men ermee door.’

Als ik uw analyse hoor, denk ik: misschien zou het zo slecht niet zijn als Syriza of Podemos het systeem doet kraken?

‘Misschien niet. Het is in ieder geval een legitieme vraag. Misschien klap het systeem beter nu dan over twintig jaar, want klappen zal het sowieso. En dan gaan we harde tijden tegemoet. Als de eurozone uit mekaar spat, zullen onze welvaartsstaten ervan langs krijgen. We zullen dan allemaal kunnen beslissen hoe ons eigen landje eruitziet. Maar dat landje zal wel in een lelijk en arm Europa liggen. Onze sociale systemen zullen averij oplopen. Heel wat mensen zullen vaststellen dat de pensioenen waarvoor ze zo lang gewerkt hebben, verdwenen zijn.’

Hoezo?

‘Wij kunnen onze verzorgingsstaten alleen maar blijven betalen omdat we kunnen lenen. Als wij uit de euro stappen, zullen we allemaal apart naar de kapitaalmarkten moeten. Daarvoor zullen we een hoge prijs betalen. Dan zullen we ons moeten voorbereiden op een periode waarin we met zijn allen verpauperen. En daar moeten we niet over jammeren. Toen er geliberaliseerd en gedereguleerd werd, heeft niemand geprotesteerd. Verblind door onze welvaart hebben we alles mee goedgekeurd. Het is misschien een flauwe vergelijking, maar als je een alcoholicus aan de bar zet, weet je ook dat er problemen komen.’

EXISTENTIËLE KWESTIES
Misschien zit er toch nog wel een beetje ruimte tussen gewoon voortdoen zoals we nu bezig zijn en een totale crash van het systeem. Toch?

‘Misschien. Wat we structureel nodig hebben, is een vorm van *global governance*, een tegenwicht tegen de globalisering van de economie. Het probleem is dat je daarvoor visionaire politici nodig hebt. Die zie ik te weinig.’

Hoe doet Jean-Claude Juncker het als Commissievoorzitter?

‘Er wordt nu al een hoop over hem gekan-kerd, bijvoorbeeld omdat hij te weinig aanwezig zou zijn in Brussel. Maar ik vind het nog een beetje vroeg voor een oordeel. Ik denk trouwens dat Juncker een van de weinige figuren is die wél goed begrijpen wat er aan de hand is. Hij weet dat Europa echt in de gevarenzone zit. Hij beseft dat het een ramp zou zijn als de Grieken uit de eurozone stappen.’

Houdt u er rekening mee dat het hele Europese project uit mekaar vliegt?

‘Ja. Ik weet dat er mensen zijn die zeggen dat

‘Eigenlijk heeft ons systeem slechts 20 jaar goed gefunctioneerd, na de Tweede Wereldoorlog’

‘Als we het schip nog op koers willen houden, moeten we onze democratie geweld aandoen’

Griekenland slechts een klein bleepje is en dat het amper 1,5 procent van de Europese economie vertegenwoordigt. Ze vergissen zich schromelijk. Als de eurozone er niet in slaagt om zo’n klein land aan boord te houden, waarom zou ze er dan in slagen om grotere landen erbij te houden? Je zit heel snel in een perverse dynamiek.’ **Nochtans hebben nogal wat Europese toppolitici tijdens de afgelopen maanden gezegd dat een grexit geen ramp zou zijn.**

‘Op korte termijn hebben ze misschien gelijk. Op lange termijn slaat het nergens op.’ **Maakt het u boos?**

‘Ik denk dat dit hele onderwerp me vooral fascineert. Alles is aan het veranderen onder onze ogen, en het kan echt mislopen. Hoe komt Europa deze periode door? Ik weet het niet, de politici weten het niet, het is geweldig passionerend om het allemaal te volgen. Omdat het over existentiële kwesties gaat.’

‘Ik ben in 1994 uit Nederland vertrokken.

Ik ging in de Gazastrook wonen en reisde door het Midden-Oosten, daar gebeurde van alles, een geweldig vitale regio. Toen ik op een dag terugkeerde naar Nederland, werd het nieuws beheerst door een vrij banaal bericht: een experiment om overdag met de lichten aan te rijden op de snelweg zou worden verlengd. Mensen zeiden mij: “Dan heb jij toch een veel interessantere job, met al die existentiële kwesties in het Midden-Oosten.” Ik antwoordde toen: “Prijs je gelukkig dat jullie het hier zo goed hebben.” (*lacht*) En ik dacht bij mezelf: “Ben ik blij dat ik niet over dat experiment hoeft te schrijven!”

HET WEENSE PERSPECTIEF
Is het niet frustrerend om nu net in Wenen te zitten? Daar zit u toch nogal ver van het gewoel?

‘Helemaal niet! Wenen is een heel levendige plek, met veel buitenlandse studenten, veel cultuur ook. Na de val van de Berlijnse Muur en de eenwording van Oost en West is die stad enorm opgebloeid. Ze staan daar met hun rug naar West-Europa, Brussel interesseert hen geen moer, Oekraïne is dichterbij dan Zwitserland. Als je er door de telefoon-gids bladert, wemelt het van de Novaks en de Tsjaikovski’s. Dat levert een heel ander intellectueel debat op. Ik weet wel dat je hier hoort te zeggen dat de elite heeft afgedaan, maar ik geniet van die rijke intellectuele traditie die ze daar koesteren. Ze hebben een geweldig lezingencircuit. Met frisse denkers die Europa, vaak vanuit het oosten, op een heel andere manier bekijken dan wij.’

‘In Wenen stel ik me elke dag nieuwe vragen. Waarom zijn de Oostenrijkers veel pro-Russisch dan wij? Waarom vegten ze één keer per week de stoep voor mijn deur? Waarom worden de oude Habsburgers nog prins en prinses genoemd, terwijl de adel toch al honderd jaar is afgeschafte? (*lacht*) Allemaal erg stimulerend.’

En de Brusselse EU-cocon mist u niet?

‘Nee. Ik heb er vijf jaar lang onder een enorme hoogspanning gewerkt. Ik kwam soms ’s morgens pas thuis, als mijn kinderen al naar school moesten. Het is heel verfrissend om er even tussenuit te zijn. Anders ga je toch onvermijdelijk deel uitmaken van het verhaal. En dat is nooit de bedoeling.’

‘Zwitserslevens, de nieuwe politieke realiteit in Europa’ is verschenen bij Athenaeum.